

## Oblici uzajamne suradnje u selu\*

(Istraživanje u djelomično još arhaičnim tipovima naselja slovenskog predalpskog područja)

Dr Matija Golob

Usprkos srazmjerno snažnom utjecaju urbanizacije, ili tačnije procesa rurbanizacije, ruralne sredine u Sloveniji još se i danas odlikuju nekim svojim posebnostima. Od raznih gradskih sredina one se, doduše, ne razlikuju već tako oštro kao što se tu i tamo još uvijek pretjerano naglašava. Međutim, određeni kontakti čovjeka s prirodom ipak su u njima drugačiji. Ovo važi posebno za područja udaljenog zaleđa u slovenskom predalpskom prostoru. Ovdje još nalazimo tipove naselja s dosta značajnim, ako ne i s pretežnim obilježjima arhaičnosti. Odnosi čovjeka s prirodom u tim tipovima naselja nisu toliko vezani za promjene u materijalnim mogućnostima, posebno u infrastrukturi, koliko još uvijek za cijeli niz činilaca koji se skrivaju iza više ili manje subjektivno uvjetovanog pročelja tradicije. Sve ovo dopušta da se na osnovu nešto temeljitijeg raščlanjivanja odgovarajućih činjenica, utvrđenih u našim dosadašnjim monografskim studijama postave slijedeće hipoteze:

— Protivurječnost između brzih promjena u načinu komuniciranja čovjeka s prirodom i svega onog što od njega zahtijeva tradicija utječe na posebnosti ruralnih sredina, te ih u određenim uvjetima također i oblikuje.

— Budući da su u ruralnim sredinama, jednako kao i u svim ostalim društvenim sredinama, od odlučujućeg značaja društveni odnosi, spomenute protivurječnosti utječu i na njih.

— Najzad ove protivurječnosti utječu preko društvenih odnosa na odnose suradnje koji su za ruralne sredine još uvijek vrlo karakteristični.

Da bi zadovoljili svoje, u prvom redu zajedničke potrebe kako za osnovnim materijalnim tako i za duhovnim dobrima, ljudi iz udaljenog seoskog zaleđa, slično kao ljudi iz ostalih ruralnih sredina, uspostavljaju i takve međusobne odnose, koji se temelje na suradnji u proizvodnji, u vršenju mate-

\* Izraze »uzajamna suradnja« i »kooperativni odnos« u ovom tekstu upotrebljavamo kao sinonime iako autor u originalnom tekstu stalno upotrebljava izraz »kooperativni odnos«. Smatrali smo da je transpozicija »uzajamna suradnja«, »odnos uzajamne suradnje« ili pak »oblik uzajamne suradnje« u prijevodu pojmovno prihvatljivija i šira i da kod čitaoca uklanja pogrešnu pomisao, da se radi samo o proizvodnoj suradnji društvenih subjekata i seljaka, što se u tekućem jeziku najčešće podrazumijeva pod terminom »kooperacija« i »kooperativni odnos« (Primjedba prevodioca).

rijalnih usluga i slično; a zatim i na suradnji pri postepenom stvaranju obrazovnih vrednota (kulture). Ovi se odnosi odvijaju u okviru odgovarajućih društvenih skupina i institucija, u okviru vlastitih više ili manje jasnih konkretnih oblika, te dakako u određenom vremenskom i fizičkom prostoru, pod utjecajem širih i moćnijih društvenih situacija — takozvanih »stress« situacija.

Sociološki aspekt problematike odnosa suradnje u arhaičnim tipovima naselja udaljenog planinskog zaleđa (ili tačnije: u djelomično još arhaičnim tipovima nekih naselja slovenskog predalpskog područja), u kojima smo provodili istraživanje na svoj se način odražavaju kod gotovo većine komponenti hipotetskog modela, kojega smo inače zamislili za sve vrste ruralnih sredina u Sloveniji.

U ovom modelu najprije su uzeti u obzir aspekti fizičkog prostora, općenito uzevši takozvane društveno-ekološke sfere; zatim vremenskog prostora ili takozvane društveno-razvojne sfere i najzad strukturni aspekti, koji uključuju kako problematiku društvenog raslojavanja tako još posebno i demografsku problematiku.

Neposredni, morfološki aspekt, koji je u ovoj studiji za nas najinteresantiji, u modelu je sistematski uziman u obzir i raščlanjen kod konkretnih javnih oblika odnosa suradnje u selu i to na:

- pretežno gospodarske (proizvodne i poslovne);
- obrazovne, odnosno takve koji podstiču kulturu i rekreativne (uključujući ritualno-kulturne);
- one oblike koje ubrajamo među suvremenije; te
- takve oblike, koji su u stvari još tradicionalni izraz kooperativnih odnosa.

Kod morfološkog aspekta kao vrlo značajni dolaze u obzir još grupni te institucionalni okviri:

- suvremenog zadrugarstva;
- suvremenije organiziranih lokalnih zajednica;
- raznih drugih trajnijih asocijacija;
- privremeno organiziranih (jednokratnih) akcija;
- neformalnih skupina;
- prelaznih tipova institucija (napola suvremenih, napola tradicionalnih);
- stare seoske zajednice;
- institucije »susjedstva«;
- rodbinskih skupina;
- vlasničkih skupina;
- ruralnih naselja, kao ritualnih zajednica;
- drugačije organiziranih kulturnih institucija; te
- raznih drugih institucija, uključujući moguće ostatke praoblika podruštvljavanja.

Druga serija navedenih grupnih i institucionalnih okvira (to jest onih od stare seoske zajednice pa dalje), u djelomično još arhaičnim tipovima nekih naselja slovenskog predalpskog područja stvarno više ne prevladava, ali je usprkos tome podosta zastupljena.

Raznovrsnost, odnosno odgovarajući morfološki intenzitet konkretnih oblika ovih odnosa koji spadaju u tradicionalne okvire, ovdje je još uvijek

znatna, iako je veliko pitanje, kakva je situacija s njihovom stvarnom frekventnošću.

Ako u društveno-ekonomskom smislu pokušamo odrediti kooperativni odnos, ukoliko nam je to sa sociološkog stanovišta naše studije potrebno, uz dosad navedeno možemo utvrditi još i ovo:

U određenim oblicima konkretnih odnosa suradnje koji su uključeni u odgovarajuće institucionalne i grupne okvire moguće je više ili manje racionalno učešće pri zadovoljavanju zajedničkih potreba, prije svega s racionalnim iskorištavanjem gospodarskih i širih društvenih mogućnosti. Težnja za napretkom, naročito za sve potpunijom tehnicizacijom, uz svestrano uzimanje u obzir i iskorištavanje svih mogućnosti, kao i neprestana borba s nekim navikama koje usporavaju razvoj, imaju pored ekonomskog, još i širi društveni sadržaj. Razumljivo je da se ova dva faktora u uvjetima više ili manje arhaičnih tipova naselja udaljenog zaleđa snažno sukobljavaju sa stihijom upravo u konkretnim odnosima, koji su zbog toga bilo napredni bilo konzervativni, ili su nerijetko i jedno i drugo.

Za definiranje odnosa suradnje u selu značajna je još i određena sociološko-morfološka podjela, koja uzima u obzir kriterije »formalnosti« i »neformalnosti« njihovih konkretnih oblika; te kriterije vremena (onog vremena, naime, s kojim u granicama konkretnog odnosa suradnje raspolazu njegovi akteri). Ova potpodjela pri neposrednom istraživačkom radu omogućuje neku određenu kvalifikaciju, a pomoću nje i mogućnost sistematskih usporedbi između tradicionalnih i novijih oblika kooperativnih odnosa. Običnom kronologijom te jedino na osnovu manjkave arhivske građe praktički je danas nemoguće rekonstruirati takva stvarna stanja koja bi nam omogućila zaista pouzdanu predodžbu o tradicionalnim odnosima suradnje. Zbog toga, naročito sociologu ne preostaje ništa drugo nego da se odluči za srazmjerno naporan put neposredne opservacije i kontinuiranog prikupljanja podataka o konkretnim pojavnim oblicima. Jedino se može ovim putem s vremenom doći do eliminacije svih onih pojava, kod kojih još preovlađuju ostaci prošlosti, te do odgovarajuće konfrontacije tih pojava odnosno konkretnih pojava oblika tradicionalnih odnosa suradnje s konkretnim pojavnim oblicima takvih odnosa koji su već proizvod ovog vremena.

U kasnijim fazama istraživanja ovu osnovnu, monografskim studijama doduše najpotrebniju metodu, dopunjuje još metoda vođenog intervjua i metoda ankete.

## I

Već u uvodnim razmatranjima i raščlanjivanjima spominjemo staru seosku zajednicu. Utvrdili smo činjenice koje ukazuju na to da u Sloveniji postoje ne samo određene varijante stare seoske zajednice ili »srenje«, već također i njeni određeni tipovi, koji su se u više ili manje okrnjenom obliku sačuvali naročito u udaljenom seoskom zaleđu još iz doba srednjeg vijeka. Izraz »srenja« za staru seosku zajednicu upotrebljava se najčešće u Gorenjskoj, dok u Dolenjskoj susrećemo »sosečke«, u Primorskoj »komune«, u Štajerskoj »občine«, u Prekomurju »vesnice« itd. Izraz »vas« (selo) nalazimo gotovo posvuda. Iznimno se tu i tamo nađe i strani izraz »frajnost«, koji je sadržajno zanimljiv.

Ovo doduše ne dopušta pretpostavku da su različiti tipovi starih seoskih zajednica, koji u Sloveniji uglavnom samo još životare u svojim fragmentima, međusobno tako bitno različiti, da se više ne bi moglo zaključivati o njihovom zajedničkom porijeklu. Suprotno tome, možemo se složiti s tvrdnjama nekih slovenskih pravnih historičara, koji se već pri tumačenju tri staroslovenska stupnja lokalnog udruživanja — rodbinske zadruga, komšiluka i župe — pozivaju na vrlo različite lokalne mogućnosti. Sa sociološkog je stanovišta izvanredno važno još to, kada znamo, da je još od staroslavenskih vremena komšiluk najizrazitija lokalna skupina. U stvari ovdje se radi o zajednici takvih porodica koje više nisu u rodbinskom odnosu.

Kada se u višem stadiju razvoja feudalizma susrećemo sa seoskom zajednicom, utvrđujemo da se ona u znatnoj mjeri već podredila ovom društvenom uređenju. Usprkos tome, ona je ipak sposobna sačuvati dobar dio svojeg nekadašnjeg značenja i uloge, prije svega zbroj izrazitih partikularističkih tendencija u feudalnoj organizaciji.

Za nas, koji smo u historijskim činjenicama prije svega izdvajali sociološke aspekte, među onim »arhaičnim« seoskim zajednicama, koje su bile predmet našeg istraživanja, zanimljiva su slijedeća tri tipa:

— seoska zajednica sa srazmjerno snažno naglašenim rodbinskim vezama;

— seoska zajednica s najjače naglašenim vezama u okviru tradicionalne institucije »susjedstva« i

— seoska zajednica s već oslabljenim tradicionalnim vezama.

Moramo istaknuti, da se tri spomenuta tipa seoske zajednice nalaze u slovenskom predalpskom prostoru na nadmorskoj visini iznad 800 metara, te su vrlo udaljena od važnijih komunikacija. Njihovi rajoni (mikro-regije) predstavljaju dakle još uvijek dosta izolirane predjele udaljenog seoskog zaleđa, koji su zbog faktora fizičkog prostora još i sada pogodni za održavanje raznih arhaičnih oblika simbioze. U našem primjeru istraživanja zapravo se radi o dva planinska predjela, koja su se još donedavno međusobno dopunjavala kao dva stočarska kraja. U prvom od njih u kojem postoji seoska zajednica s najjače naglašenim vezama u smislu tradicionalne institucije »susjedstva« i seoska zajednica s djelomično već oslabljenim tradicionalnim vezama, seljaci su tovali ona goveda, koja su kupovali u drugom predjelu kao mladuu, na planinskoj paši ojačanu stoku. U tom drugom predjelu postojala je seoska zajednica s relativno naglašenim rodbinskim vezama.

U ovaj drugi **Vrhovski kraj** ljudi su se počeli naseljavati krajem XII stoljeća i to iz Pustičke doline u Austriji. Stanovništvo tog kraja zadržalo je dijalekt kojeg je donijelo, iako se on tokom stoljeća mnogo izmiješao s jezikom šire okolice. Taj izvorni, našem jeziku strani, dijalekt najduže su održali stanovnici u selu Spodnje Domačije, a zajedno s njim sačuvali su i mnoge običaje i starodrevno seosko uređenje (»orengu«). U Spodnjim Domačijama prvobitno je feudalni gospodar ustanovio pet velikih planinskih posjeda, iz kojih je, međutim, već oko 1500. godine nastalo deset posjeda. Selo Spodnje Domačije nije nikada bilo općinsko sjedište. Ali, bili smo u prilici da se osvjeđimo, da to selo, usprkos spomenutoj okolnosti, u očima većine stanovnika Vrhovskog kraja važi ka neko drevno sjedište, koje s nekim institucijama i običajima još uvijek veže za sebe sva naselja ovog kraja, iako su ga nekad od njih po značaju već prestigla.

Također se i u **Brdski kraj** stanovništvo počelo naseljavati već krajem XII stoljeća. Ovo je stanovništvo, međutim, govorilo isključivo slovenski. U selu Trebači (tip naselja s izrazitim vezama tradicionalnog susjedstva) feudalni je gospodar ustanovio četiri posjeda, a u selu Mala Fara (tip naselja s već oslabljenim tradicionalnim vezama) sedam posjeda. Seljaci u Trebačima su takozvani »rovtari« — to jest seljaci na opustošenom šumskom zemljištu, koje je, međutim, vrlo neplodno a nije baš tako pogodno ni za uzgoj stoke. Seljaci u Maloj Fari imaju, međutim, usprkos velikoj nadmorskoj visini, takve uvjete da su već u prošlosti mogli točiti stoku i dobivati poljske proizvode za podmirenje gotovo svih potreba (dakle, uključujući i prehrambene). Mala Fara je bila upravno sjedište nekadašnje općine.

Polazeći od opisanih općih prilika, koje već same po sebi upozoravaju na znatne razlike, možemo za naša tri tipa naselja izvesti različite historijske i druge objeckcije.

Stanje seoskih gospodarstava, to jest takozvanog »grunta«, »huba«, odnosno seljačkih posjeda »cijelo-zemljaka« koji se u planinskim predjelima prostiru na 10—15 hektara obradivih površina (bez šuma i zajedničkih pašnjaka te zemljišta »gmajne«), vidljivo je iz slijedeće usporedbe:

	Početak XIV vijeka	XVI vijek	Danas
Spodnje Domačije	5	10	8
Trebači	4	5	4
Mala Fara	7	7	5

Zbog karakteristične srednjovjekovne »kontrole rađanja« koja se javljala neposredno s institucijom starih samačkih stričeva i teta, koji su do smrti živjeli na gruntu, u svojim rodnim kućama, »kajžarstvo« i »novohišarstvo« (u toj kategoriji seoskih stanovnika po statusu su prvi bili poluzemljaci, drugi trećinari, zatim s nekoliko malih parcela slijede četvrtinari odnosno »bajtari« te konačno »novohišari« sa ili bez zemljišta) u sva tri tipa naših naselja javlja se dosta kasno, i to srazmjerno malobrojno:

	Prelaz iz XIX u XX stoljeće	Danas
Spodnje Domačije	4	10
Trebači	7	5
Mala Fara	21	21

Takozvanih starih ili pravih »kajža« (koje su nastale već u prvoj polovici 19. stoljeća ili još i prije) posebno malo ima u Spodnjim Domačijama, iako predstavljaju jedno od najviše arhaičnih naselja. U tom selu, međutim, u novije se vrijeme javljaju »novohišari«, koji svi potiču iz sloja nekadašnjih »gostača« koji su predstavljali jednu od najvećih specifičnosti Vrhovskog kraja.

Nadalje, dijagrami i drugi grafički prikazi (koje ovdje zbog pomanjkanja prostora nije moguće objaviti i obrazložiti) svjedoče:

— o izvanredno akutnoj problematici eksodusa, koji se u nekim naseljima drastično pojavljuje već unazad jedno stoljeće (od godine 1863);

— uvelike međusobno različitim starosnim piramidama iz raznih razdoblja;

— o prostornom razmještaju naselja u granicama pojedinih predjela (uključujući modele takozvane »prostorne uravnoteženosti«, interesantne zbog usporedbe udaljenosti između promatranih naselja i njihovih sub-polova, polova i centra homogene zone, manjeg provincijskog grada, u kojem je sjedište općine);

— i najzad, o konkretnom stanju rodbinskih veza u Spodnjim Domačijama, odnosno stanju susjedskih veza u Trebačima i Maloj Fari (u obliku organigrama).

Sve to predstavlja značajnu dopunu izloženim historijsko-ekonomskim i društveno-stratifikacionim objekcijama i za nas predstavlja neku vrstu transmisije prema globalnoj društvenoj problematici, ako ne ništa drugo, to u određenoj mjeri omogućava etiološke zaključke o značajnim »stress« situacijama, kakve se pojavljuju naročito u određenim vremenskim periodima, te kod odlučujućih vremenskih prekretnica. S druge strane, međutim, naše resumacije, dijagrami i drugi grafički prikazi, koji su također još demografske, ekološke i djelomično etnološke prirode, pomažu nam da objektivnije gledamo na konkretne pojavne oblike odnosa suradnje u selu, koji su u stvari centralni predmet našeg istraživanja. Ponovno naglašavam, da smo svu tu građu, koja inače odgovara svim potrebnim aspektima naše hipotetske sheme, prikupili samo kao dopunu. U tom smislu mi je i interpretiramo. Povoljno je, međutim, to što se ona uglavnom sasvim dobro usklađuje s onim našim teoretskim zaključivanjima, koji se tiču odnosa uzajamne suradnje, kakvi se pokazuju u još uvijek više ili manje arhaičnim prilikama udaljenog brdskog zaleđa u Sloveniji.

## II

Ne bez posebnog razloga počinjemo s analizom takvih oblika kooperativnih odnosa u arhaičkim tipovima naselja udaljenog seoskog zaleđa koji su suvremeniji, ako ne i najsuvremeniji. Zašto? Kao i neki ruralni sociolozi u drugim zemljama s iznenađenjem smo utvrdili da stanovnici ovih naselja (posebno npr. stanovnici sela Spodnje Domačije) imaju dosta izražen smisao za zajedničko učestvovanje i u suvremenijim oblicima zadrugarstva. Osvjedočili smo se da kod toga izvanredno značajnu ulogu još uvijek igra elementarni osjećaj solidarnosti, koji je kod planinskog stanovništva neuporedivo jači nego je to slučaj kod onog seoskog stanovništva, koje živi bliže grada.

U okviru **suvremenog zadrugarstva** nalazimo slijedeće konkretne oblike kooperativnih odnosa:

1. »Kooperacija« individualnih poljoprivrednih proizvođača s poljoprivrednom zadrugom u uzgoju štalske, tj. tovljene stoke, karakterističan je kooperativni odnos, koji već mnogim planinskim seljacima — stočarima okupira dobar dio redovnog radnog vremena. Ovaj je odnos institucionaliziran, formalan, iako kod nas u Sloveniji više nije obavezno zaključivanje pismenih ugovora niti ostale pravne formalnosti.

2. »Kooperaciju« s poljoprivrednom zadrugom u uzgoju rasplodne stoke, koja trenutno nije najuspješnija, u krajevima gdje smo istraživali, sa svoje strane pokušava što više proširiti i ojačati i općina. Naročito u Spodnjim Do-

mačijama, gdje su nekada uzgajali odličnu rasplodnu stoku i gdje uspomena na pašnjački uzgoj stoke još nije zaboravljena, ovaj bi se oblik kooperacije pokazao kao najbolji.

3. Poseban oblik kooperativnih odnosa sastoji se u uzgoju rasnih bikova (nabavlja ih poljoprivredna zadruga), i to prije svega zbog režima oplodnje.

4—7. Ugovoreni kooperativni odnosi s poljoprivrednom zadrugom uspostavljaju se prije svega u svrhu nabavki. Ovdje se radi o nabavci:

- umjetnih gnojiva,
- koncentrata stočne hrane,
- reproduktionog materijala (građevni materijal, pogonsko gorivo),
- poljoprivrednih strojeva.

8—14. Organizacija raznovrsne poljoprivredne proizvodnje u suradnji s poljoprivrednom zadrugom u planinskim predjelima udaljenog zaleđa u gošpodarskom pogledu nije baš najpovoljnija (iznimka je stočarstvo!), ali neki oblici ipak zaslužuju punu pažnju:

- pružanje stručne pomoći u poljoprivrednoj proizvodnji;
- obavljanje sjemenske službe;
- vođenje pedigrea i službe za zaštitu biljaka od bolesti i štetočina;
- usluge prevoza motornim vozilima;
- ostali servisi;
- otkup mlijeka i mliječnih proizvoda;
- otkup najraznovrsnijih ostalih poljoprivrednih proizvoda i šumskih plodova.

15. Štedno-kreditno poslovanje poljoprivrednih zadruga u predjelima udaljenog zaleđa trenutno nije naročito razvijeno. Razlog je prije svega u tome što su poslovne prostorije tih službi obično na nepogodnom mjestu, zbog čega je organizirana štednja posebno zapostavljena. Inače je sadašnji režim kreditiranja kod poljoprivrednih zadruga povoljniji od predratnog sistema takozvanih »rajfajznovki«. Otpada, naime, jamstvo članstva kako za kredite tako i općenito za cjelokupno poslovanje poljoprivredne zadruge, dok o uzimanju kredita odnosno posudbi do određene svote odlučuju članovi posebnih odbora, već na nivou proizvodnih rejona poljoprivredne zadruge (ovi se rejoni poklapaju s mikro-regijama, odnosno predjelima koja u ovoj studiji konkretno razmatramo).

16. Odbor upravo spomenutog proizvodnog rejona poljoprivredne zadruge je takav konkretni izraz kooperativnih odnosa, koji ujedno ima i značaj samoupravnog organizma. Iako suradnja zadrugara u ovim odborima ima više savjetodavni karakter nego što znači učešće u odlučivanju i izvršavanju konkretnih akcija, ipak je ova suradnja značajna, posebno u krajevima udaljenog zaleđa. Predstavnici poljoprivredne organizacije kao radne organizacije te posebno njene uprave (direktor, poslovođa skladišta, poljoprivredni tehničari) sudjeluju naime u tim odborima kao stalni informatori, a ujedno pokušavaju neposredno uvažavati zahtjeve članstva.

17. Pašnjački odbor je drugi konkretni oblik kooperativnih odnosa u selu, koji djelomično također ima karakter samoupravnog organizma. Ovaj oblik, koji isto tako spada u sastav poljoprivredne zadruge, čak je u planinskim krajevima značajniji od prethodnog (stočarstvo, pašal!).

18—20. Spremnost stanovništva udaljenih mjesta na suradnju s poljoprivrednom zadrugom u najrazličitijim oblicima u nekim planinskim predje-

lima upravo je neiscrpna. Šteta je samo, što tu spremnost određeni faktori nisu znali uvijek poštivati i podupirati. Upravo se u vezi s tim susretala tradicionalna solidarnost i solidarnost zasnovana na načelima suvremenog zadrugarstva:

— kada su u nekim planinskim mjestima — subpolovima podizani zadrugni domovi, stanovnici cijelog kraja u tim su akcijama sudjelovali s najvećim veseljem. Radili su takozvanu »robotu« odnosno »tlaku« (»kuluk«) koju su organizirali još na tradicionalni način, a ujedno i na novi način — to jest udarnički dobrovoljno.

— Ne samo šumski nego i razni seoski putevi još su donedavna održavani iz šumskih fondova, kojima su tada u velikoj mjeri također raspolagale poljoprivredne zadruge. Dok su zadruge još bile zadužene za odgovarajuću raspodjelu tih sredstava, nije se razvijao kooperativni odnos samo između njih i mjesnih savjeta te općina nego čak i između njih i starih seoskih zajednica »srenja«.

— Poljoprivredna zadruga nije upražnjavala tradicionalne oblike suradnje i ispomaganja samo u naprijed navedenim aktivnostima. Time što često puta pruža neposrednu pomoć pojedinim seljacima iz planinskih krajeva udaljenog zaleđa, prije svega kod raznih elementarnih udesa, u novcu, kao i u materijalu i uslugama, ona poštiva stari običaj uzajamne pomoći i među susjedima.

21—22. Kada poljoprivredna zadruga za svoje članove, posebno one iz udaljenog zaleđa, nabavlja reprodukcioni materijal, strojeve, gnojiva, rasplodnu stoku i ostalo po sniženim cijenama, ona ulazi u poslovne i druge odnose s najraznovrsnijim privrednim organizacijama i drugim institucijama. Jedino tako može uspjeti i postići pogodnosti, koje zatim na suvremenijem nivou omogućavaju neposredne kooperativne odnose i u vrlo udaljenim planinskim selima.

Konkretni gospodarski oblici kooperativnih odnosa u okviru **suvremenije organiziranih lokalnih zajednica** pretežno su slijedeći:

23. Dobrovoljni, besplatni fizički rad te rad sa stočnim zapregama u okviru lokalnih zajednica zove se u udaljenim planinskim predjelima: »udarnička«, »kuluk«, »tlaka«, »robot«. Obavlja se na seoskim putevima, ulicama, mostovima, kanalizaciji. Sredstva za takve radove izdvaja također općina iz svog budžeta. Ova aktivnost u okviru suvremenije organiziranih lokalnih zajednica predstavlja jedan od najznačajnijih i najbitnijih konkretnih oblika seoskih kooperativnih odnosa.

24. Dobrovoljni zajednički rad stanovnika općine u okviru lokalnih zajednica na raznim drugim objektima, kao npr. kod gradnje autobusnih stanica, pošte, električnih transformatora još uvijek je karakteristično u mjestima udaljenog zaleđa. Pored neposrednih odnosa između lokalne zajednice i stanovnika općine, ovdje postoji i drugi važni odnosi: lokalna zajednica — općina i njeni organi — zborovi birača — zainteresirana poduzeća — razne druge institucije.

25. Kooperativni odnos se ispoljava pri određivanju lokalnog samodoprinosu i postoji ne samo u činu neposrednog odlučivanja o samodoprinosu, već također i u kasnijim aktivnostima koje su time uvjetovane.

26. Najraznovrsnije komuniciranje koje lokalna zajednica prije svega ima u međuinstitucionalnom pogledu kod ostvarivanja zadataka na široj koopera-



tivnoj osnovi (npr. lokalna zajednica — općina i njeni organi — poduzeća za ceste — poljoprivredne zadruge — turistička i razna druga društva — Socijalistički savez radnog naroda i razne druge organizacije).

Konkretni oblici kooperativnih odnosa u raznim **trajnijim asocijacijama** svoju frekventnost i raznovrsnost ispoljavaju upravo u najviše arhaičkim naseljima udaljenog seoskog zaleđa, i to i ovdje na pretežno gospodarskom planu (pored zadrugarstva).

27. Među prve takve oblike suradnje u udaljenim planinskim krajevima potrebno je prije svega ubrojiti one s područja šumarstva. Ovdje se u najnovije vrijeme šumska gospodarstva (najznačajnije gospodarske organizacije na tom području) ponekad tako reći neposredno susreću sa starim »srenjama« i njihovim »starim pravima« u zajedničkim šumama.

Ista se poduzeća, nadalje, posebno susreću s institutom pašnih zajednica te, konačno, s individualnim vlasnicima šumskih parcela, čiji je status prema najnovijim propisima posebno delikatan. Naime, šumska gospodarstva sada raspolažu i s onim šumskim površinama, koje su još u vlasništvu drugih, bilo fizičkih bilo pravnih osoba. U sociološkom pogledu sigurno je vrlo važno da se ovi odnosi usmjeravaju preko organa samoupravljanja ovih privrednih organizacija. Ipak, trenutno stanje nije još posve zadovoljavajuće, budući da se zakonski propisi na tom području ne ostvaruju sa žurbom, a ni njihove odredbe također nisu uvijek jasne. Svijest o »pravima na korištenje šume« je kod brdskog stanovništva još tako snažna, da je jedino s njenim uvažanjem moguće potaknuti plodnu suradnju. Ako to šumska gospodarstva pravovremeno ne riješe, a naprotiv određena pitanja pokušaju rješavati birokratski, bez suradnje pogođenih, najčešće se javljaju konflikti. S tim u vezi, posebno su izraziti konflikti s pašnim zajednicama, koji se čak u slovenskoj štampi registriraju naslovima »Stop! — paša zabranjena«, »Planinski pašnjaci bez gospodara« itd.

Tamo gdje se suradnja određenog šumskog gospodarstva sa seljacima uspostavi odviše liberalno, moguća su također i drugačija odstupanja. Neformalne skupine po selima, koje zbog sebičnih ciljeva pokušavaju u svoj krug uključiti razne službenike i radnike gospodarskih organizacija, dosta ugrožavaju dobre kooperativne odnose koji su na tom području mogući.

Ukoliko se stanovnici udaljenih planinskih naselja u svojoj suradnji sa šumskim gospodarstvima jače angažiraju — npr. u svakoj zimskoj sezoni s vlastitom radnom snagom te s mogućim zapregama (ako njima raspolažu), to bez sumnje predstavlja takav oblik kooperacije koji se izvršava u okviru redovnog radnog vremena. Tada, međutim, kada surađuju u organima samoupravljanja šumskih gospodarstava, ili kada kao stanovnici općine dolaze u kontakt sa šumskim gospodarstvima preko lokalnih zajednica, preko zadrugne organizacione mreže (savjeti kooperanata) te u određenim slučajevima također preko svojih »srenja« učestvuju na raznim sastancima i sjednicama, onda se to vrijeme posvećuje zajedničkim interesima.

28. Drugi oblik koji se pojavljuje u tom institucionalnom okviru je suradnja stanovništva udaljenih planinskih naselja s poduzećima za ceste. Na žalost, upravo u planinskim naseljima udaljenog zaleđa kod ovakve se suradnje ispoljavaju tolike suprotnosti da u svim slučajevima još nije moguće govoriti o takvim odnosima, koji bi stvarno imali karakter kooperacije.

29—32. Suradnja s raznim drugim privrednim organizacijama, s društvenim službama, nadalje u okviru raznih društava (u vidu imamo samo takva

društva koja neposredno koriste privredi — npr. vatrogasna, turistička, lovačka, ribička i druga), kao i s privatnim obrtnicima, u arhaičnim tipovima naselja pokazuje sliku velike usitnjenosti. Ali, usprkos tome, kooperativni odnosi, ovdje nemaju prave težine. Djelomično to možemo pripisati udaljenosti, a djelomično i tradicionalnom nepovjerenju brdskog čovjeka u »novotarije«, posebno ako za to nije živo zainteresiran. Prije svega za njega je odbojno sve što miriše na birokraciju i na »piskarala«. Iznimka kod toga su ipak kooperativni odnosi u okviru vatrogasnih društava (ukoliko imaju dobre organizatore, koji imaju smisla ne samo za turističke potrebe nego i za potrebe seljaka) te lovačka društva, suradnja s veterinarskom službom, agronomskom službom itd.

33—34. Zbog svoje djelotvornosti pobuđuju pažnju konkretni oblici određenih »ad hoc« kooperativnih odnosa u naseljima udaljenog zaleđa. Zapravo se ovdje radi o dva oblika: — prvi među njima su odbori za elektrifikaciju. Možemo tvrditi da je električna došla u svako, pogotovo tako udaljeno slovensko selo također zaslugom ovih »ad hoc« odbora. Istina je da su općine, kao i prijašnje naše lokalne vlasti (mjesni narodni odbori, kotarski narodni odbori) zajedno s odgovarajućim privrednim organizacijama, presudno doprinijele tome da je elektrifikacija napredovala tako naglo. Međutim, kada istovremeno ne bi bilo suradnje zainteresiranog stanovništva, stvari bi se odvijale slabije i sporije. Ljudima koji su privremeno izabrali odbor za elektrifikaciju, a ujedno u smislu starih seoskih običaja i seoske solidarnosti zajedno radili kod svih pripremnih radova (npr. kod kopanja jama za električne stupove, kod betoniranja temelja za transformatore te kod još niz drugih poslova), sakupljali sredstva, kako svoja vlastita tako i u vidu pomoći, koji su se jednom riječju stvarno zauzeli za svoj cilj, akcija je uspjela. U slučajevima, međutim, kada je nešto od spomenutog nedostajalo, bilo je dakako drukčije. Što se tiče građevinskih odbora, koje navodimo kao drugi oblik, u njihovom okviru suradnja se odvijala i odvija na sličan način. Ovaj oblik seoske suradnje najčešće susrećemo kod gradnje vodovoda. Kod toga je, međutim, karakteristično da je u znatnoj mjeri potrebna i kvalificirana radna snaga (zidari, bravari, instalateri itd.).

35. O pravim kooperativnim odnosima, tj. o stvarno konstruktivnim odnosima, u okviru **neformalnih skupina** uglavnom ne možemo govoriti, barem ne u planinskim mjestima udaljenog zaleđa. Djelomično bi u tom pogledu mogla biti iznimka suradnja i međusobna pomoć među umirovljenicima. Ta suradnja u udaljenim naseljima ne može biti rezultat aktivnosti u njihovim društvima (s obzirom na to, da u tim udaljenim naseljima ne postoje sjedišta ovih društava), nego više ili manje proizlazi iz spontanih, iako konstruktivnih i kohezivnih kontakata.

Kooperativni odnosi u okviru **prelaznih tipova institucija** izvanredno su interesantni za studij problematike razvoja u udaljenim seoskim planinskim naseljima. Ovdje se ispoljava karakteristično preplitanje »arhaičnog« s novijim, često čak i s najnovijim formama.

36—45. Nekakav pandan suradnje u pašnjačkom odboru, koji spada u okvir organizacione mreže poljoprivredne zadruge, u arhaičkom tipu udaljenog planinskog naselja predstavljaju:

— organizacije zajedničke paše na osnovu zajedničkog dogovora svih zainteresiranih (kod čega je, barem u sadašnjim prilikama glavna briga organizatora, kako dobiti pastira u tekućoj godini, odnosno za sezonu paše);

- odstranjivanje grmlja s površina za pašu;
- čišćenje bara za napajanje i održavanje vodovoda (ponegdje već i suvremenih);
- održavanje obora odnosno torova za stoku;
- održavanje ili postavljanje novih staja (prije svega uz pomoć poljoprivredne zadruge /KZ/);
- održavanje i popravak ograda oko provalija (ponora);
- održavanje i popravak puteva;
- čišćenje »zgojni« (puteva za stoku);
- održavanje i popravljivanje pastirskih drvenjara itd.;
- izvođenje raznih melioracionih pothvata za poboljšanje zemljišta za pašu (odstranjivanjem kamenja, regulacijom bujica, a također i neposrednim poboljšanjima tla prema savjetu stručnjaka i nalogima vlasti).

Budući da se svi spomenuti radovi obavljaju zajednički i s velikim osjećajem međusobne povezanosti (integracija), kooperativnost odnosa u njima je neosporna. Povezanost najviše arhaičkih s relativno suvremenim oblicima suradnje, očita je na prvi pogled: npr. seljaci još u strogom duhu tradicije popravljaju puteve ili čiste takozvane »zgojne«, ali oni istovremeno na sasvim moderan način i uz čvrsti oslonac na poljoprivrednu zadrugu preko odbora za pašu i savjeta kooperanata ili pak na neku drugu privrednu organizaciju prave nove staje u planini ili postavljaju suvremene vodovode u pravcu napajališta. Ovo još više važi za melioracione radove.

46—53. Gotovo jednak broj oblika suradnje susrećemo kod brige za takozvane lastinške planine, te njihovo održavanje. Ovdje se prije svega radi o »servitutnim zajednicama« privatnih vlasnika visokogorskih pašnjačkih parcela.

54—62. Još donedavno su u formiranju konkretnih oblika kooperativnih odnosa polutradicionalnog i polusuvremenog tipa posebnu ulogu imale takozvane udaljene planine. Karakteristično je da poljoprivredne zadruge žele ovaj oblik ponovo oživjeti, iako, razumije se, na sasvim drugom nivou i sa čisto drugačijim sadržajem.

63—70. **Oblici kooperativnih odnosa koji potiču izobrazbu i kulturu te rekreativni kooperativni odnosi u arhaičkim tipovima ruralnih naselja udaljenog zaleđa**, ukoliko se ovdje radi o suvremenijim oblicima, dosta su malobrojni. Sredina udaljenih planinskih mjesta u pogledu kulturnih manifestacija prebolijeva isto tako kao i druge sredine neku vrst krize. Ipak su ovdje razlozi za takvu krizu ponešto drukčiji. Zbog straha pred izoliranošću, populacija ovih krajeva, koja vrlo brzo »stari« (u demografskom smislu riječi), sa sve većom grčevitošću hvata se tradicije i drugih sadržaja ritualnog i kulturnog karaktera.

### **Kooperativni odnosi kao tradicionalni oblici područstvljavanja u arhaičkim tipovima udaljenih ruralnih naselja.**

Izvanredno značajni sociološki proces institucionalizacije ponašanja i odnosa sve je do danas nekako očuvao ono karakteristično povjerenje brdana u sve ono što je staro i »čvrsto«. Jasno da ta »čvrsta starodavnost« vremenški nije tako daleka, te je sadržajno ispunjena s onim, što je poprimila u ne tako davno doba, dakle nikako s onim što pretežno pripada starijim vreme-

nima. Brdski stanovnik ove bitne empirijske osobitosti predaje, to jest tradicije, ipak nije svjestan. On je, međutim, svjestan procesa institucionalizacije svega onoga, što je primljeno u njegov svijet običaja s upravo ritualnom serioznošću. Čim se ovo jedanput desilo, kod brđana i najveća novina poprimi arhaički pečat i vanjsku formu.

Kod takvog gledanja na tradiciju, shvatljiv je i naš pokušaj da se analizira inače dosta složen kompleks najrazličitijih »tradicionalnih« oblika kooperativnih odnosa u arhaičkim tipovima planinskih naselja.

Pretežno gospodarski tradicionalni oblici suradnje u arhaičkim tipovima ruralnih naselja udaljenog seoskog područja:

Konkretni oblici kooperativnih odnosa u okviru **stare seoska zajednice — »srenje«**.

71—81. Robota i tlaka kao »dobrovoljni« i besplatni rad na seoskim putevima, ulicama, mostovima, brvnima i ostalim komunikacijama i komunikacijskim sredstvima, još je i danas jedna od najmarkantnijih konkretnih ne samo suvremenih, nego i »tradicionalnih« oblika kooperativnih odnosa u arhaičkim tipovima naselja udaljenog seoskog područja. U vezi s tradicionalnošću moramo, međutim, naglasiti, da je u okviru stare seoske zajednice dobrovoljnost tih radova samo prividna, odnosno da su oni takvi tek od novijeg vremena. Ovdje prisutni tradicionalni odnos počiva na prinudi, koja dođuše nije nigdje zapisana, niti okrutna, niti nametljiva, ali ipak postoji. Onaj, koji bi se u još kohezivnoj »srenji« usudio ignorirati bilo koju zajedničku dužnost, suradnju u zajedničkom interesu, ne bi dođuše bio pogođen nekom takvom sankcijom, koja znači barem neposrednu, ako već ne fizičku represiju, međutim posredan bojkot, izbjegavanje u međusobnim odnosima, u krajnjim slučajevima i gotovo totalna ekskomunikacija, predstavljaju sistem sankcija, zbog kojih je prividno već skoro zaboravljena »srenja«, ne samo u seoskim naseljima arhaičkog tipa, nego još i u mnogim drugim seoskim naseljima, neusporedivo jača od bilo koje suvremene institucije.

Na roboti obavljaju seljani (u pravilu od svake kuće po jedan, odnosno od svakog posjeda, »grunta« po jedan sa zapregom) slijedeće radove:

- grade nove puteve;
- grade nove mostove;
- popravljaju puteve i seoske ulice;
- popravljaju mostove;
- čiste seoske ulice i puteve;
- pluže i odstranjuju snijeg;
- obavljaju razne zajedničke radove u seoskom kamenolomu;
- za »komunalne« svrhe zajedno sijeku drva u »srenji«;
- za »komunalne« svrhe zajedno gase vapno.

O roboti odnosno o zajedničkim radovima na putevima te o komunikacijskim sredstvima se:

- kod »srenje« uvijek unaprijed »dogovore«;
- zatim članovi vijeća daju na znanje kada počinje robota.

82—89. Čišćenje takozvanih »zgojni« mogli bi dođuše sasvim mirno svrstati u skupinu konkretnih oblika kooperativnih odnosa naznačenih pod brojevima 71 do 81. Međutim, prilikom istraživanja upravo kod ovog oblika sreli smo se s tolikim osobitostima, da već zbog toga zaslužuje odvojeno razmatranje. Ovdje se na vrlo zanimljiv način prepliće gospodarska funkcija s ritualno-kulturnom ili čak rekreativnom. U mjestima gdje smo istraživali u čišće-

nju »zgojni«, to jest puteva za stoku, na dan Sv. Florijana u pravilu učestvuju svi stanovnici sela, a posebno omladina. Dakle, ne samo po jedan od svake kuće, nego svi i to na takozvani polupraznik koji se inače poklapa sa slobodnim vremenom seljaka. Na svršetku ovog rada, koji traje samo tri do četiri sata, stanovnici sela priređuju gozbu i ples. Momci postavljaju »maj« te u svoje društvo primaju nove kandidate.

Karakteristično je, dakle, da rad, kojega doduše vrlo brižljivo obave, nakon što:

- odstrane sve oštre stijene i kamenje;
  - također odstrane trnje i osušeno grmlje na kojem bi se mogla povrediti stoka;
  - izravnavaju i zatrpaju sve rupe da se stoka ne bi spoticala;
- završe napola ritualno:
- s gozbom (jelo i piće);
  - plesom;
  - postavljanjem majskog drveta (oguljenog smrekovog drva) te s primanjem u »momaštvo« (fantovščina).

Usprkos tome, što u predjelu gdje smo vršili istraživanje, kod čišćenja seoskih »zgojni« više nema izrazitijeg traga nekakvih obreda, koji bi se izražavali npr. u posebnim plesovima, pjevanju, izrekama itd., ipak s opravdanom šću predmnijevamo (npr. s obzirom na to, kako se brižljivo odstranjuje sve što bi moglo oštetiti stoku), da u svim tim konkretnim oblicima (od 82—89) leže određena apotropejska djela, koja spriječavaju nesreću.

Budući da seoska zajednica tom prilikom nastoji angažirati što više mladih ljudi, ovi konkretni oblici barem u određenoj mjeri podsjećaju na poznatu jugoslavensku »mobu«. Ovu sličnost potkrijepljuje još i okolnost da »srenja« ne zapovijedaju čišćenje »zgojne«, nego samo nagovaranjem pridobiva stanovnike, odnosno zove ih.

90—99. Čišćenje i drugi zajednički radovi na lošijim srenjskim zemljištima, na takozvanim »gmajnama«, ne izvode se doduše s tolikom rigoroznošću kao npr. »roboti«, ali se ipak još uvijek nalaze na brizi »srenje«. Ovo posebno važi za sadašnje prilike, budući da su već mnoge »gmajne« pošumljene i na taj način konačno uključene u društveni sektor i zbog toga, što su kao zemljište bile krajnje zanemarene (najčešće nisu bile ni šume ni pašnjaci). Dok je još bilo dozvoljeno paljenje zemljišta sa zemljištima »gmajne« »srenja« je imala manje brige. »Gostačima« i »novoselcima« dozvoljavali su »srenjski oci« praviti »laze«, to jest njive, ali samo za nekoliko godina.

100—107. Zajedničke radove na visokoplaninskim pašnjacima, koji nisu privatni nego seoski, »srenja« organizira unekoliko drugačije nego što to radi na »gmajni«. Na osnovu njezine odluke seljani obave približno iste radove, koje smo već spomenuli pod brojevima od 36 do 45. Razumije se da se ovdje toliko ne radi o zajedničkom dogovoru »svih zainteresiranih«, niti o dogovoru između onih koji imaju vlastite pašnjake, nego o odluci »srenje« u pogledu onih pašnjaka, koji su manje ili više i dalje na raspoloženju cijelom selu pa prema tome, barem po tradiciji, još uvijek više ili manje u njenim rukama.

108—122. Zajednički radovi za »srenju — črni gojzd«. Stara seoska zajednica udaljenih naselja u onim predjelima s obradivim zemljištem gdje su se seljaci više bavili uzgojem rasplodne stoke, sada srazmjerno najjače podupire konkretne kooperativne odnose u šumarstvu. Iako ovi odnosi još ni izdaleka nisu tako stari, kao što to ljudi nekako pretjerano rado naglašavaju,

ipak je istina da za njih oni sigurno nisu bez značaja, a u današnjim prilikama možda i mnogo više nego nekada. Zašto?

Za brdske seljake, drvo je danas jedno od najvažnijih izvora dohotka. Unosnost svega ostalog ne može se uspoređivati s unosnošću šume. U onim brdskim selima, gdje šume još nisu podijeljene, to za seljaka tako važno bogatstvo pripada srenjskoj šumi, odnosno, kako to kratko kažu »srenji«, ili također zajedničkom »srenjskom crnom gojzdu«. Do vremena kada drvo još nije imalo prave cijene, ovakva »srenja« nije imala tolikog značaja. Međutim, čim se u drugoj polovini prošlog stoljeća pojavila prva konjunktura za drvo, seljaci su svojem »seoskom čovjeku« dali u ruke novo žezlo: čekić za žigosanje drva. Time je ujedno zajednički rad u srenjskim šumama iznenada dobio mnogo veći značaj. U zajedničkim šumama ovih sela, koja se nalaze daleko u brdima, udaljenim više sati hoda, u starim vremenima radili su uglavnom samo drvosječe, koji su sjekli i poslije vukli drvo do kopa ugljara. Ovi su drvosječe bili iz kategorije »gostača« — najnižeg sloja među seoskom sirotinjom. Zaposlili su se kod ugljara, koji su sa »srenjom« imali odgovarajuće dogovore, a inače su bili dobavljači za staro »fušinarstvo«. Jedanput godišnje i sama se »srenja« organizirala da bi se očistile zajedničke šume, slično kao »žgojne«. Obično je to bilo o svetom Roku, koji je ujedno bio drvarski i seljački polupraznik. Međutim, čim je u novije vrijeme »seoski čovjek«, u nekim naseljima zvan »rihtar«, uzeo u ruke štemplavac (čekić za žigosanje drveća) raniji više ili manje izraziti oblici kooperativnih odnosa bitno se mijenjaju. Seoska zajednica »srenja« počinje u zajedničkim šumama (isto tako nazvanim »srenja«) vrlo striktno organizirati zajednički rad. Zbog toga su od tada pa sve do danas prije svega aktuelni slijedeći konkretni oblici kooperativnih odnosa:

- održavanje i gradnja novih puteva;
- zajedničko čišćenje šume (ako je potrebno i u različitim godišnjim dobima, za različite šumske kulture);
- čišćenje šume (posebno stavljanje granja i suvadi u gomile);
- steljarenje (grabljanje lišća, kosidba vriština, kresanje grana crnogorice — posebno dragocjenog drva);
- sječa drva na račun »srenje«;
- međusobna pomoć kod sječe drva, koja se daje na korištenje seoskim gospodarstvima i domaćinstvima (prema karakterističnim udjelima);
- zajedničko dopremanje drva na račun »srenje«;
- međusobna pomoć kod dopremanja drva dodijeljenog na korištenje;
- sastanci »srenje« zbog »srenje — crnog gojzda«;
- kontakti s kupcima drva;
- raspodjela dohotka od »srenje«;

123—124. U najnovije vrijeme navedenim oblicima kooperativnih odnosa potrebno je još pribrojiti:

- odgovarajuće kontakte s poljoprivrednom zadrugom;
- kontakte s raznim poduzećima za preradu drva;
- kontakte na bazi samoupravljanja (sa šumskim gospodarstvima) uz poštivanje najnovijih zakonskih propisa;
- kontakti s prevoznicima, koji raspolažu s motornim vozilima (kamionima, traktorima, a također i s »traktorima-gusjeničarima«).

U okviru stare seoske zajednice karakteristični su još slijedeći oblici međuseljačke suradnje.

Sastanci stanovnika »srenje«, blagajničko poslovanje »srenje«, rasprave stanovnika »srenje« o uređenju »srenje« (»orenga«), podmirivanja prema

»srenji«, radovi sa zajedničkim seoskim strojevima, robota za nastradale od požara, robota na postavljanju teških krovista na zgrade, robota na vapnarama, institucija »posuđivanja« oruđa i ostalih potrebnih stvari u režimu »nezaključavanja« i s mogućnošću naknadne obavijesti (tako možeš posuditi stvari bilo gdje u selu, a ne samo kod susjeda. Ovo se susreće, razumije se, u najtipičnijim arhaičkim planinskim naseljima udaljenog zaleđa, gdje režim »otvorenih vratiju« još uvijek ima gotovo kultno-ritualni značaj), seoski sistem obavještavanja, kooperativni odnosi sela kao cjeline s ljudima iz istog sela — obrtnicima, kooperativni odnosi s nadriliječnicima i mazačima, zajedničke seoske rakidžinice, sijela i prela uz učestvovanje svih seljana itd.

135—141. Konkretni oblici suradnje u okviru institucije »susjedstva« ispoljavaju se u udaljenim planinskim seoskim naseljima u dosta različitoj morfologiji i to čak tamo, gdje je arhaičnost naselja još neosporna. Tamo, gdje je još donedavna prevladavao pašnjačko-stočarski smjer proizvodnje, sistem suradnje među susjedima nije nikada bio do kraja formiran, nego je bio prenošen na nivo seoske zajednice kao cjeline. Djelomično je takvo stanje također posljedica demografskih prilika, koje su, zbog velike gustoće rodbinske mreže, prouzrokovale koliziju nekih važnijih tabua (naročito »tabu umrloga«). Sistem susjedskih kooperativnih odnosa ostao je, međutim, izrazitije naglašen u onim naseljima gdje je još ranije bila veća orijentacija na ratarsku proizvodnju, pa ona imaju dužu tradiciju tovljenja stoke.

Zašto je stvarno stanje susjedskih odnosa takvo, kako smo upravo spomenuli, ne možemo kazati tačno, jer uzroke nismo mogli dublje istražiti. Konkretni oblici suradnje sada su ovakvi:

— »Gruntar« ima pravo na najmanje četiri susjeda (dva bliža, dva dalja). Veze između njih mogu biti recipročne, a također i jednostrane. Susjedstvo se »drži kuće« i prelazi iz roda u rod. Zbog teškog spora, neprijateljstva te uopće zbog velike »zamjere« može se otkazati. Također i bliža rodbinska veza isključuje susjedske odnose.

— Bajtar ima pravo samo na tri susjeda. Često puta se, međutim, dogodi da ostane bez njih (posebno kakva nemoćna i usamljena bajtarica).

— Susjed je prvi koji pomaže kod raznih nezgoda. Ta je pomoć obavezna i uvijek besplatna. U brdskim mjestima posebno je važna brza pomoć susjeda kad je u pitanju stoka.

— Susjed pomaže materijalno ali i na drugi način. Samo se po sebi podrazumijeva međusobno posuđivanje oruđa, a kod većih i skupljih poljoprivrednih strojeva također i suvlasništvo. Ukoliko susjedi međusobno posuđuju potrošne stvari, posebno živežne namirnice, u pravilu ih ne vraćaju. Međutim, ovdje je istovremeno važno načelo kontinuiteta i recipročnosti.

— Susjed je uvijek dužan pomagati moralno i savjetom. Općenito se smatra sramotnim i uvredljivim, ako se u slučaju neke nevolje najprije traži pomoć negdje drugdje a tek kasnije kod susjeda, ili uopće ne kod njih. To nije u skladu s načelom da susjeda uvijek treba poštivati i u svakoj se situaciji obraćati na njega.

— Razne zajedničke aktivnosti, kao konkretan oblik masovnih kooperativnih odnosa, koje implicira susjedstvo, često znače isto toliko kao robota cijelog sela zajedno (tako npr. susjedi zajednički popravljaju puteve, grade vodovode, čiste dijelove zemljišta između međa itd.).

— Radnici koji po »zamolbi« pomažu kod težih poljskih radova, bili su donedavna također susjedi. Sada kod toga više pomažu jedino rođaci.

142—147. Rodbinske skupine ili takozvane »žlahte« u naseljima udaljenog zaleđa imaju i danas konkretne kooperativne oblike u tradicionalnom gospodarskom pogledu. Tamo, gdje su odnosi utvrđeni i bolje uređeni u drugim institucionalnim okvirima, važi još uvijek poznata izreka, da je »žlahta strga-

na plahta«. Među konkretnim oblicima suradnje s pretežno gospodarskim obilježjem, nalazimo prije svega one koji se odnose na razne poljoprivredne radove. No, tu i tamo još nalazimo kakve takve forme suradnje koje su specifično susjedskog karaktera.

### **Ritualno-kulтни oblici suradnje u arhaičkim tipovima ruralnih naselja udaljenog zaleđa**

Stari seoski institucionalni okviri ne pokazuju značajnijih razlika između gospodarskih i ritualno-kulturnih konkretnih oblika kooperativnih odnosa. Međutim, neke među njima može se ipak izdvojiti, odnosno razmatrati posebno. Radi se najprije o takvim oblicima, koji sadrže apotropijske elemente i dakako, također elemente rekreacije, koji sežu čak do zadovoljavanja vjerskih osjećaja, vračarstva i sličnog. Da samo nabrojimo neke među tim oblicima:

- »Prenemaganje« gosača i posluge na dan Sv. Jurja (služinčad toga dana radi sporo i sa zakašnjenjem).
- »Rad« gruntara za gosače na dan Sv. Ane. Taj dan je seoski polupraznik i tada obično ima grmljavine. Zbog toga je bolje, da se pomaže gosaču...
- Već spomenuto čišćenje »zgojne« na Florijanovo.
- Obred gospodara, koji po prvi puta u proljeće zajedno gone stoku na pašu (»blagoslovljena« šiba u ruci, nekada on također ide gologlav i s molitvom).
- Napola ritualni oblici u okviru »susjedstva«: — pomoć kod smrti i pogrebna svečanost (»tabu umrloga«) — gozba pri krštenju — svatovi — prelo i sijelo.
- Ostaci »momaštva« (čušćenje prilikom stupanja u momaštvo ili uoči ženidbe kada se gubi status momka kao i procedure prilikom odvođenja djevojke).
- »Žitni tabu«: dok žito ne »leži« ne igra se.
- Institucija brige za seoske siromahe, koji »idu po stadi« (svaki seljak dužan je siromahe prehraniti određeni broj dana u godini, slično kao pastire koji čuvaju seosko stado, jer jedni i drugi »idu po stadi«, kako se to simbolično kaže).
- Crkvena organizacija kao posebna kultno-ritualna zajednica i njen odnos prema arhaičkom seoskom naselju.

Na kraju spomenimo još i to, da čak iz ritualno-kulturnih fragmenata, koje smo utvrdili u najviše arhaičkim tipovima naselja istraživanih područja, ne bismo mogli određenije i s većom sigurnošću zaključivati o takvim konkretnim oblicima tradicionalnih kooperativnih odnosa, koji pouzdanije podsjećaju npr. na porodičnu zadrugu, plemena i druge praoblike društvenih zajednica. Radili smo u područjima u kojima se odvijala srednjevjekovna kolonizacija s već relativno izgrađenom i feudalnom poretku prilagođenom tvorevini seoske zajednice — »srenje«. Oslanjajući se na Engelsova i neka druga tvrđenja možemo pretpostavljati jedino to da s razvojem »srenje« — marke, nikako još nije bila konačno prekinuta veza s još starijim zajednicama čiji je sistem bio usidren u »starom zajedničkom vlasništvu svih slobodnih seljaka na naslijeđenom zajedničkom posjedu«. Ovim zajednicama možemo još pribrojiti porodičnu zadrugu i plemenske zajednice.

(Prevela *Vladimira Miljavac*)



## Summary

### FORMS OF MUTUAL COOPERATION IN VILLAGE

The author presents the results of his investigation of various forms of mutual cooperation and help in remote mountainous villages in Slovenia. In these villages with many archaic characteristics, one meets tradition and new forms of economic and social life which flow from urban and industrial centers. In connection with the concrete forms of cooperation among rural inhabitants the author differentiates those ones which are related to production and those ones which implies cultural and recreative manifestations. Some of them are younger and some of them are older by their origin, rooted in the traditional rural community. The cooperation of rural inhabitants appears in more aspects and institutional patterns, some of younger and some of older origin, by which criterion one can evaluate the degree of traditional solidarity of rural population, that is to establish the definite typological classification.

At first, modern forms of cooperation are presented which realizes themselves in various economic institutions, such as agricultural cooperative, forest-husbandry, road-construction enterprise and some other social and economic associations whose activity is felt in village. It is worth while to mention the voluntary actions of rural population in building up roads, bridges, canalization, post-offices, transformer-stations, in collecting up money for electrification purposes, etc. But for the sociological study of the development of village particularly interesting are the relations of cooperation within s. c. transitional types of institutions in which one finds intertwined archaic with the new contents and forms. These are the actions of ordering common pasture land, and watering places, maintenance and clearing up of roads, fixing up fences, etc.

Rural community, s. c. *srenje*, has a great cohesive power and indirectly repress those inhabitants who do not accept the cooperative action. The author enumerates the works which are being done under the influence and within the traditional rural community-*srenje*. Ritual-recreative manifestations are interwoven into these works. These actions are again related to the setting up regulations of village life, use of common forest-land, cutting and distribution of wood and at recent to various contacts with economic enterprises. The author gives several comments on neighbourhood cooperation, especially those ones he were investigated.

The author also informs about some ritual and cult manifestations of rural inhabitants, which sometimes take place independently but the most often in connection with economic actions.

The author concludes with the hypothesis that the rural community-*srenje* on its higher level of development has not broken off its connections with older communities, originated from still older institution of common ownership of all free peasants upon the inherited common husbandry.

## Резюме:

### ВИДЫ ВЗАИМНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СЕЛЕ

В этом приложении показаны результаты исследований разных видов взаимного сотрудничества и помощи в заброшенных горных селах Словении. В этих селениях, которые отличаются многими устарелыми следами, встречаются традиция и новые виды экономической и общественной жизни которые проистекают из городских и промышленных центров. Что касается реальных существующих видов сотрудничества между сельскими жителями, автор отличает те виды относящиеся к производственной деятельности в деревне, затем виды включающие культурные и развлекающие проявления. Некоторые из них моложе по происхождению а некоторые выросли еще в традиционном сельском объединении. Сотрудничество сельского жительство является в нескольких видах и институциональных рамках из которых некоторые моложе а некоторые старше

по происхождению, на основании чего можно определить и степень традиционной солидарности сельского жительство то есть восстановить определенные типовые классификации.

Прежде всего описываются более современные виды сотрудничества осуществляющиеся в разных экономических институциях как на пример: сельский кооператив, лесное хозяйство, предприятие для путевых и дорожных сообщений, а так же и некоторые другие общественные и экономические объединения чья деятельность чувствительна в селе. Надо упомянуть добровольческие деятельности сельского жительство в постройке путей, мостов, канализации, почт, трансформаторской станции, затем в собирании средств для электрификации и тп. Между тем, для социалистического изучения развития села особенно интересны отношения сотрудничества в рамках переходных типов институций в которых чувствуется переплитание устарелых содержаний и видов с новыми содержаниями и видами. Эти деятельности охватили устройство коллективных пастбищ и водопоев, сохранение и чистку путей, починку заборов и тп.

Сельское объединение так называемое «срениа» отличается большой силой сцепления и подсредственно совершает подавление на тех жителей не участвующих в совместной деятельности. Автор перечисляет труды которые объявляются под влиянием и в традиционных рамках сельского объединения — «срениа». При выполнении этих трудов переплетаются хозяйственные ритуально-рекреативные явления. Эти деятельности в свою очередь относятся к устройству населения, пастбищ, коллективных лесов, рубке и распределении дров а в новейшее время к разным контактам с хозяйственными организациями. Автор приводит и некоторые замечания о соседском сотрудничестве и отношениях которые он изучал.

Еще упоминаются ритуальные и культурные явления сельских жителей которые иногда совершаются вне хозяйственных деятельностей а чаще всего в связи с ними.

В заключении автор выясняет предположение что на высшем уровне развития сельского объединения — «срениа» не потерялась связь со старшими объединениями происходящие еще из более старшего института коллективной собственности всех свободных крестьян на унаследованном коллективном имуществе.